

DEUTSCHES POLEN-INSTITUT W DARMSTADCIE

Dnia 11 marca 1980 r. dokonano w Darmstadcie (Hesja) uroczystego otwarcia Niemieckiego Instytutu Literatury i Kultury Polskiej (*Deutsches Polen-Institut*). Jest to pierwsza tego typu placówka w Republice Federalnej Niemiec, zajmująca się szeroko pojętą problematyką kultury i literatury kraju należącego do wspólnoty państw socjalistycznych. Utworzenie Instytutu jest — według jego organizatorów — uwieńczeniem długich, żmudnych i uciążliwych starań o powołanie takiego ośrodka. Idea stworzenia Instytutu narodziła się w trakcie I Forum Niemiecko-Polskiego w Bonn—Bad Godesberg w czerwcu 1977 r., podczas którego omawiano przebieg realizacji postanowień układu zawartego między Polską a RFN w 1970 r. Zarówno strona polska, jak i zachodnioniemiecka orzekły wówczas zgodnie, iż proces normalizacji między oboma krajami uzależniony jest nie tylko od porozumienia rządów PRL i RFN, ale także od świadomego współdziałania obywateli przy realizacji podpisanych umów. Z naciskiem podkreślono potrzebę umacniania więzi kulturalnej między obu społeczeństwami, jako ważnej płaszczyzny porozumienia, zważywszy, iż wielowiekowe sąsiedztwo Polski z Niemcami zrodziło głębokie konflikty, które przyczyniły się do ukształtowania po obu stronach silnie zakorzenionych uprzedzeń i stereotypów. Od 1970 r. w ramach współpracy kulturalnej i naukowej zarówno w Polsce, jak i w Republice Federalnej zorganizowano wiele imprez artystycznych o charakterze kompleksowym typu „Dni Kultury i Nauki” oraz indywidualnych (wystawy grafiki, malarstwa i rzeźby, koncerty, recitale, pokazy filmów, występy zespołów artystycznych i in.). Niemalą rolę w procesie poznania historii, tradycji kulturalnej i osiągnięć nauki drugiego kraju odgrywa także wymiana studentów, naukowców i artystów. Jednakże wszystkie te poczynania nie zastąpią systematycznie prowadzonej działalności badawczo-informacyjnej mającej na celu wszechstronne poszerzenie wiedzy o kulturze zarówno jednego, jak i drugiego kraju. Z wypowiedzi polskich i zachodnioniemieckich polityków, naukowców i publicystów wynika, iż szczególnej troski wymaga upowszechnienie dorobku polskiej literatury, sztuki oraz myśli naukowej, gdyż — jak stwierdziła znana publicystka zachodnioniemiecka Marion Dönhoff w dyskusji na temat „Co my, Niemcy, wiemy o Polsce” — „ciągle jeszcze istnieje potrzeba nadrobienia zaległości i wypełnienia ‘białej plamy’ w naszej wiedzy o Polsce”¹.

inicjatywa Hansa Adolfa Jacobsena² utworzenia w RFN ośrodka naukowo-badawczego, zajmującego się sprawami polskimi, a spełniającego jednocześnie funkcję informacyjną, znalazła pełne poparcie Karla Dedeciusa starającego się o utworzenie w RFN Instytutu Polskiego. Urzeczywistnienie tych poczynań nastąpiło jednakże dopiero w dwa lata później, kiedy po długich staraniach 13 grudnia 1979 r. utworzono Towarzystwo Niemieckiego Instytutu Literatury i Kultury Polskiej w Darmstadcie, a następnie w kilka miesięcy później dokonano uroczystego otwarcia Instytutu. W uroczystościach inauguracyjnych odbywających się w Teatrze Państwowym w Darmstadcie udział wzięli m. in. założyciele Instytutu, a jednocześnie gospodarze imprezy: dr Marion Dönhoff i dr Karl Dedecius oraz zaproszeni goście: minister stanu dr Hildegard Hamm-Brücher (przedstawiciel rządu federalnego), minister kultury Hesji Hans Kröllmann, nadburmistrz miasta Darmstadt Heinz Winfried Sabais, przedstawiciel Instytutu Goethego w Monachium Klaus von Bismarck oraz *attaché* kulturalny ambasady polskiej w RFN Janusz Szmyt i za-

¹ M. Dönhoff, *Ich habe gelernt Geduld zu haben*. „Die Zeit” nr 26, 1978.

² G. Rhode, *Begegnung in Darmstadt. Das Deutsche Polen-Institut*. „Kulturpolitische Korrespondenz” nr 413 z 15 VII 80, ss. 6-8.

stępca ambasadora Polski Mirosław Wojtkowski. Karl Dedecius, wybitny tłumacz i popularyzator polskiej literatury w RFN³, w wykładzie inauguracyjnym poświęcił wiele miejsca przypomnieniu wspólnej tradycji historycznej i literackiej oraz ukazaniu wzajemnego przenikania się kultur obu narodów w minionych wiekach; ponadto nawiązując do dyskusji, jaka odbyła się w Krakowskim Klubie Inteligencji Katolickiej w 1977 r., mówił o wielkich i bezspornych wartościach kultury polskiej na tle humanizmu europejskiego⁴. Przemawiając podczas otwarcia Instytutu Hans Krollmann zwrócił uwagę na fakt, iż powołanie samodzielnej placówki nie podlegającej uniwersytetowi, „stwarza Instytutowi większą swobodę w kształtowaniu profilu swej pracy”⁵. Hildegard Hamm-Brücher wyraziła natomiast nadzieję, iż prace nowo powstałego Instytutu nie będą ograniczać się wyłącznie do badań literackich, lecz uwzględnią będą również szeroko pojęte aspekty kulturalne i społeczne. Stwierdziła ona również, iż pojęcie zaufania w procesie odprężenia Wschód-Zachód nie może ograniczać się tylko do sfery militarnej, lecz powinno objąć także współpracę kulturalną. „Tylko bowiem wzajemne zaufanie — mówiła — może doprowadzić nas wszystkich do upragnionego pojednania”⁶. Uczestnicy uroczystości inauguracyjnych podkreślali zgodnie, iż powstanie Instytutu Polskiego w RFN stanowi ważny krok ku pojednaniu pomiędzy obu obciążonymi balastem historii narodami⁷.

Jedną z najważniejszych przyczyn opóźniających utworzenie tej placówki były

³ Karl Dedecius urodził się w 1921 r. w Łodzi. Tutaj też ukończył szkołę średnią, z której wyniósł dobrą znajomość literatury polskiej. W 1940 r. został wcielony do *Wehrmachtu*, a następnie w bitwie pod Stalingradem dostał się do niewoli radzieckiej. Po wojnie mieszkał początkowo w Weimarze, gdzie pracował w Niemieckim Instytucie Teatralnym na stanowisku starszego asystenta. W 1952 r. osiadł na stałe w Republice Federalnej Niemiec we Frankfurcie n. M. podejmując pracę w Towarzystwie Ubezpieczeniowym *Frankfurter Allgemeine-Versicherung*, w którym obecnie pełni funkcję dyrektora oddziału doskonalenia kadr. Równocześnie kontynuuje swe zainteresowania literaturą słowiańską a w szczególności literaturą polską publikując liczne prace translatorskie i krytyczno-literackie z tej dziedziny. Dedecius znany jest przede wszystkim jako tłumacz współczesnej poezji polskiej. Jego pierwszą pracą była wydana w 1959 r. mała antologia wierszy poetów polskich poległych we wrześniu 1939 r. i w czasie okupacji. Do chwili obecnej Dedecius opublikował ok. 60 pozycji. Do najważniejszych z nich należą: *Lekcja ciszy (Lektion der Stille)*, *Nowa liryka polska (Neue polnische Lyrik)*, antologia *Polnische Poesie des 20. Jhs.*, zbiory wierszy Przybosa, Ważyka, Różewicza, Herberta, Szymborskiej oraz tomiki utworów poetów polskich żyjących na emigracji, a także *Polnische Prosa des 20. Jhs.*, przekład i wydanie *Myśli nieuczesanych* Stanisława Jerzego Leca, aforyzmy Wiesława Brudzińskiego *Zmyślenia (Die rote Katz)*, książka *Polacy i Niemcy (Deutsche und Polen)*, *Überall ist Polen* i wiele innych.

Wysoka ocena twórczości Dedeciusa przez krytykę i czytelników w RFN, a także uznanie dla jego działalności na polu upowszechniania literatury i poezji polskiej w RFN (wykłady, prelekcje, odczyty w różnych miastach Republiki Federalnej, aktywny udział w „Dniach Polskich”) znalazły wyraz w przyznaniu Dedeciusowi licznych nagród zarówno w RFN, jak i za granicą, takich jak: Nagroda polskiego PEN-Clubu (1965), Nagroda Akademii Języka i Literatury w Darmstadt (1967), Nagroda *Polish Institute of Art and Sciences* w Nowym Jorku (1968). W 1976 r. Dedeciusowi przyznano tytuł doktora *honoris causa* wydziału filozofii Uniwersytetu Kolońskiego. Przekłady Dedeciusa z literatury polskiej na język niemiecki oraz jego publikacje krytyczno-literackie dotyczące kultury i literatury polskiej tłumaczone są m. in. na języki wschodnie, takie jak: język turecki, japoński i hindi, co przyczynia się do upowszechnienia kultury polskiej w krajach Dalekiego Wschodu.

⁴ K. Dedecius, *Polen und Deutsche — Poesie und Prosa?*. „Darmstädter Echo” z 12 III 1980, s. 21.

⁵ H. Krollmann, *Rede zur Eröffnung des Deutschen Polen-Instituts Darmstadt*. W: *Deutsches Polen — Institut Darmstadt*. Hrsg. vom Magistrat der Stadt Darmstadt 1980, ss. 10 - 15.

⁶ H. Hamm-Brücher, *Rede zur Eröffnung...*, *ibidem*, ss. 7 - 10.

⁷ *Deutsches Polen — Institut Darmstadt. Reden zur Eröffnung...*, op. cit. oraz *Polen Institut eröffnet*. „Die Welt” nr 61, z 12 III 1980.

problemy natury finansowej. Jak się okazuje, uzyskanie pomocy materialnej na utworzenie Instytutu, którego zadania mają charakter ponadregionalny, a nie są związane do programu polityki kulturalnej danego kraju (*Land*), jest prawie nieosiągalne. Jednakże dzięki zainteresowaniu tym przedsięwzięciem pochodzącego z Wrocławia nadburmistrza miasta Darmstadt Heinza Winfrieda Sabaisa i poparciowi obywateli tego miasta, Towarzystwo otrzymało własną siedzibę. Miasto Darmstadt udostępniło na cele Instytutu uprzednio wyremontowaną secesyjną willę projektu wiedeńskiego architekta J. M. Olbricha (*Mathildenhöhe, Alexandraweg 23*) i zobowiązało się ponosić koszty związane z jej eksploatacją. Jak stwierdziła Marion Dönhoff, „nie ma drugiego miasta w Republice Federalnej, które by z równie wielkim zaangażowaniem i hojnością pomogło w utworzeniu Instytutu”⁸. Innym ośrodkiem zainteresowanym działalnością Instytutu Polskiego była Moguncja — stolica Nadrenii-Palatynatu — na której terenie zlokalizowana będzie filia tegoż Instytutu, współdziałająca bezpośrednio z placówką macierzystą. Przewidziane jest również nawiązanie współpracy z ośrodkami uniwersyteckimi w RFN. Działalność Instytutu Polskiego finansowana będzie przez dwa sąsiadujące ze sobą kraje: Hesję i Nadrenię-Palatynat, miasto Darmstadt, rząd federalny oraz prywatnych fundatorów. Wyraża się również nadzieję, że do współpracy włączą się wkrótce także inne kraje federalne umożliwiając tym samym Instytutowi prowadzenie badań naukowych na szerszą skalę. Minister stanu Hildegard Hamm-Brücher zapewniła o dużym zainteresowaniu rządu działalnością tej placówki, o czym m. in. świadczy przejęcie tej instytucji pod patronat finansowy i ideowy rządu⁹. Dyrektor Instytutu Karl Dedecius w swych wystąpieniach kładł jednak nacisk na suwerenność polityczną nowo powstałego ośrodka¹⁰. Instytut posiada status niezależnego Towarzystwa, które oprócz dyrektora zatrudnia czterech etatowych pracowników: pracownika naukowego i ds. informacji oraz bibliotekarkę i sekretarkę. Przewodniczącym Kuratorium został H. W. Sabais, na członków Prezydium powołano natomiast: dr Marion Dönhoff z Hamburga — jako przewodniczącą, dra Alfreda Blumenfelda z Bonn, prof. dra Gottholda Rhodego z Moguncji — wiceprzewodniczących oraz dra Karla Dedeciusa z Frankfurtu n./M. na stanowisko dyrektora Instytutu. Zgodnie z opinią ministra kultury Hesji H. Krollmanna zawartą w przemówieniu inauguracyjnym oraz z intencjami założycieli Instytutu, „placówka ta ma służyć porozumieniu i pojednaniu między Polakami i Niemcami — ma przyczynić się do pogłębiania wiedzy o życiu kulturalnym i intelektualnym obu krajów”, a zadania te będzie wypełniać poprzez prowadzenie badań, rozpowszechnianie publikacji, organizowanie imprez kulturalnych, konferencji naukowych, nawiązywanie współpracy z osobami i instytucjami zajmującymi się zblizoną problematyką oraz udzielanie informacji i konsultacji. Instytut ma być centralnym ośrodkiem na terenie RFN gromadzącym wszelkie materiały dotyczące szeroko pojętej literatury i kultury polskiej i udostępniającym je społeczeństwu zachodniemieckiemu w jego ojczystym języku. W związku z powyższym zamierza się — korzystając z zasobów biblioteki specjalizującej się w księgozbiornie dotyczącej „badań wschodnich” w Moguncji — sporządzić katalog wszystkich dzieł literatury polskiej znajdujących się w różnych bibliotekach na terenie RFN wraz z ich szczegółową bibliografią. Biblioteka Instytutu obejmować będzie przede wszystkim zbiory polskiej literatury współczesnej wydawanej w kra-

⁸ *Von der Geschichte mit Polen an einen Tisch gesetzt*. „Darmstädter Echo” z 12 III 1980, s. 9.

⁹ *Mit Patenfunktion — Deutsches Polen — Institut eröffnet*. „Frankfurter Allgemeine Zeitung” nr 61 z 12 III 1980.

¹⁰ *Eine Heimstatt für die polnische Kultur*. „Frankfurter Allgemeine Zeitung” nr 58 z 9 III 1979.

ju, i za granicą w oryginałach i przekładach oraz pisma krytyczne z dziedziny teorii literatury i historii.

Warto tu przypomnieć, że Karl Dedecius wzbogacił bibliotekę Instytutu o liczne, cenne egzemplarze ze swych prywatnych zbiorów.

Archiwum biblioteki zawierać będzie, oprócz podstawowych wydawnictw zwartych, filmo- i fonoteki z nagraniami polskich pisarzy, działu informacji prasowych, zbiorów plakatów i fotografii — co w przyszłości stanowić ma bazę materiałową dla późniejszych wystaw — także wszelką dokumentację dotyczącą kulturalnych stosunków polsko-zachodnioniemieckich.

Jednym z głównych zadań Instytutu jest również popieranie inicjatyw związanych z publikacją prac z dziedziny literatury i kultury polskiej. Działalność nowo powstałej placówki będzie zmierzała w kierunku zwiększenia liczby przekładów z literatury polskiej na język niemiecki, bowiem dotychczasowy stan w tym zakresie — 20 pozycji rocznie — jest niezadowalający (tak ze względu na ilość, jak i na wybór tłumaczonych dzieł, co — zdaniem wielu znawców przedmiotu — wpłynęło ujemnie na recepcję tejże literatury na terenie RFN. Lisaweta von Zitzewitz¹¹ tłumaczy to zjawisko trudnością w odbiorze eksperymentalnych pod względem formy i treści utworów polskich pisarzy współczesnych, które stanowią większość przeznaczonych dzieł na język niemiecki. Tym niemniej z dużym uznaniem — stwierdza autorka — spotkała się w Republice Federalnej proza Gombrowicza, Andrzejewskiego, K. i M. Brandysów, liryka Herberta, sztuki Mrożka i Różewicza, aforyzmy Leca, powieści *science fiction* Lema. W celu upowszechnienia literatury i kultury polskiej oraz nadania jej właściwej rangi w Republice Federalnej planuje się wydanie dwóch podstawowych pozycji: kilkutomowej historii literatury oraz historii kultury polskiej, które obejmować mają teksty i komentarze, zarys historyczny obu kręgów problemowych oraz bio- i bibliografię¹².

Kolejnym zadaniem Instytutu będzie rejestrowanie przejawów obecności kultury polskiej w RFN (wystawy, koncerty, „Dni Polskie”, współpraca miast partnerskich, wymiana naukowców i artystów, kontakty w dziedzinie architektury i sztuki), co ma ułatwić w przyszłości pracę działaczom zachodnioniemieckim organizującym w RFN wszelkiego rodzaju imprezy artystyczne, zjazdy i konferencje naukowe poświęcone problematyce polskiej. Planuje się ponadto nawiązanie współpracy z tłumaczami z języka polskiego i na język polski oraz z ich wydawcami, a także z osobami, zajmującymi się upowszechnianiem kultury polskiej w RFN.

Powstanie Instytutu Polskiego w Darmstadtzie jest ważnym wydarzeniem w historii stosunków kulturalnych między Polską a RFN. Dalszy rozwój tej placówki będzie śledzony w Polsce ze szczególnym zainteresowaniem. Wprawdzie dążeniem założycieli Instytutu jest jego niezależność w zakresie informacji, a także prac naukowo-badawczych, jednakże należy przypuszczać, że działalność tej placówki w szerszym lub węższym zakresie włączona zostanie do ogólnego programu zgraniczonej polityki kulturalnej RFN. Trudno jest dzisiaj przewidzieć, jak będzie przebiegać realizacja programowych założeń Instytutu. Niemniej fakt powołania w Niemczech Zachodnich pierwszej placówki programowo zajmującej się sprawami literatury i kultury polskiej, poza kręgiem instytutów uniwersyteckich oraz sieci instytutów „badań wschodnich”, uznać należy za ważny moment w historii stosunków kulturalnych między Polską a RFN. Można żywić nadzieję, że działalność nowo powstałego Instytutu będzie istotnym elementem współpracy obu krajów.

Barbara Kwilecka-Beszterda, Maria Wagińska-Marzec

¹¹ L. von Zitzewitz, *Grosser Schritt zu Guter Nachbarschaft*, „Die Zeit” z 14 III 1980.

¹² G. Rhode, *Begegnung in Darmstadt...*, op. cit.